

УДК 712.253:712.4:7.035(477.1)

ГАЛКІН С.І., канд. біол. наук

Державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України

e-mail: alexandriapark@ukr.net

РИСИ РОМАНТИЗМУ В КОМПОЗИЦІЯХ ДЕНДРОЛОГІЧНОГО ПАРКУ «ОЛЕКСАНДРІЯ» НАНУ

Досліджено стильові особливості та історію створення головних архітектурно-планувальних композицій дендрологічного парку «Олександрія» НАНУ. Наведено конкретні приклади символів, тем, мотивів, характерних для парків епохи Романтизму.

Ключові слова: стильові особливості, романтизм, пейзажний парк, паркові споруди, паркові композиції.

Постановка проблеми. Головними осередками створення перших значних за площею садів на Україні були сади при церквах, монастирських та княжих садибах [5]. Сади в Україні були в той час не тільки осередками моралі та політичним притулком, не тільки місцем збереження архівних літописів, але й осередком знань про садівництво. Монастирський сад відтворював образ Раю на землі і був місцем як теософічних роздумів, так і місцем, в якому монахи досліджували та розводили нові рослини, пристосовували їх до місцевого клімату, намагаючись відтворити наскільки це було можливо різноманіття світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На останньому етапі Середньовіччя, починаючи з XVI ст., садівництво в Україні вийшло за межі монастирських стін. В першу чергу, цьому сприяло зміцнення державного устрою (в 1569 році Польща та Литва до складу якої входила Україна, об'єдналися в одну державу – Річ Посполиту), а також можливість використання в господарстві значно більшого різноманіття рослин, що пов'язано з інтенсивною інтродукцією в цей період нових видів [4].

Життя покращилося, і тому багаті власники починаючи з XVI ст., започаткували створення в Україні величних садово-паркових ансамблів. Стильові особливості більшості таких парків відповідали епосі, яка панувала на той час в Європі і в період якої вони створювалися. Водночас в багатьох парках прослідковувалася самотність, національні традиції, історичне надбання минулих поколінь.

Перші ренесансові та барокові сади з елементами класицизму були створені на Поділлі, Волині та Галичині, а згодом і в Центрі та на Лівобережжі. Для проектування парків запрошували французьких, італійських або англійських архітекторів і майстрів садово-паркового будівництва [5]. На превеликий жаль практично всі такі паркові ансамблі не збереглися до нашого часу. Дуже мало відомостей і про видовий склад перших українських парків.

В середині та кінці XVIII ст. художнє бачення українських можновладців вже було зорієнтоване на красу природного пейзажу. В Європі та Росії в цей час були побудовані чудові пейзажні парки: Малий Тріанон, Монсо, Сади Багатель та Ерміонпіль – у Франції; Віртліц, Веймар та Мюскау – в Німеччині; Лазенки, Пулава – в Польщі; Царське село, Павлівський, Ізмайлівський, Царіцино, Головінський, Братовщина, Покровський та ін. – в Росії [1,2,7]. В більшості з них велика роль відводилася різноплановим романтичним композиціям: гротам, штучним руїнам, селянським хижам, павільйонам та обеліскам.

Мета, матеріал та методика досліджень. Стильові особливості багатьох українських пейзажних парків ще до кінця не з'ясовані. Об'єктом наших досліджень є дендрологічний парк «Олександрія» – один з найвідоміших пейзажних парків кінця XVIII ст.

Предмет досліджень складався з аналізу історичних відомостей про парк та вивчення його стильових особливостей. В роботі використано історико-хронологічний метод досліджень.

Результат досліджень та їх обговорення. Парк «Олександрія» було засновано в Білоцерківському маєтку графів Браницьких у 1785-1787 рр. [8]. На рис. 1 показано історичний план парку «Олександрія». З цього плану видно, що до складу парку входив палац, комплекс павільйонів для гостей, бальний зал, оранжерея, парники, три фруктові сади площею біля 20 га, декоративні ставки, р. Рось та мисливські угіддя, розташовані в західній його частині.

В задум будівництва парку «Олександрія» в Білій Церкві його господарка О. Браницька поклала ідею романтизму, який як стиль садово-паркового мистецтва, став надзвичайно

популярним в Європі та Росії в середині та кінці XVIII ст. В той час він розглядався як різновид і вдосконалення сприйняття пейзажних парків. Романтизм пропагував ідеалістичні, сільські та героїчні композиції, штучні руїни тощо [6].

Рис. 1. План парку «Олександрія».

Саме такі паркові влаштування О.В. Браницька бачила, проживаючи довгий час в Санкт-Петербурзі в Царськосільському (вежа «Руїна») і Павлівському (Молочний будиночок, Храм Дружби) парках. Подібні елементи були влаштовані в польському романтичному парку в Пулавах, який належав княгині Чорторийській і в її парку «Аркадії – вівтарі Любові, Дружби, Надії, Подяки та Спогадів» [6].

Усі ці елементи повною мірою знайшли місце при створенні парку «Олександрія». Так, наприклад, в центральній його частині на дамбі Східної балки були влаштовані штучні руїни античної споруди (рис. 2). Побудовані з метою імітації руїн палацу вони дуже вдало справляють саме таке враження. Білі колони будівлі чітко відображаються на водній поверхні великого ставу. Руїни добре видно також з протилежного берега р. Рось. Поряд з філософським (естетичним) призначенням ця архітектурна споруда виконує і практичну роль міцної греблі на нижньому ставку Східної балки. Споруда двоярусна. Перший ярус до половини знаходиться під землею. Другий – у вигляді високої напівзруйнованої будівлі без даху, розташований на греблі. З-під будівлі з гуркотом виривається великий водоспад, увесь вкритий диким виноградом.

На іншій дамбі, вже Центральної балки, знаходиться Китайський місток (рис. 3). Над трьома прольотами цієї споруди влаштовано склеписте перекриття. Місток стоїть на значному підвищенні з нагромадженого каміння. Дах містка відтворено за силуетом китайської пагоди. Всі деталі його зовнішньої частини та платформи виконані довільно за мотивами китайської архітектури. Кінці наріжників, які виступають з-під покрівлі, оформлені різьбленими химерами-драконами. Біля містка встановлено дві бронзові скульптури китайця та китаянки, які гармонійно доповнюють задум романтичної композиції. Наявність вільного простору та води дає змогу бачити місток на значній відстані.

Рис. 2. Штучні руїни античної споруди.

Рис. 3. Китайський місток.

На підвищенні рельєфу місцевості у вершині Великої галявини було створено унікальну архітектурну споруду – Амфітеатр «Луна» (рис. 4). Будівля має вигляд давньогрецького амфітеатру – напівциркулярна галерея, замкнута двома об'ємними приміщеннями, фасад якої нагадує собою відкриту колонаду з 14 колон Іонічного Ордеру. Перед колонадою розміщено

партерну зону зі скульптурою Меркурія. Входи ризалітів оформлені декоративними портиками з барельєфним зображенням молодої жінки, яка сидючи на стільці гойдає на нозі дитину. Ефективний зовнішній вигляд та краса споруди поєднані з її особливими акустичними властивостями. Слово, сказане пошепки в одному кінці, добре чути в іншому, незважаючи на відстань в 34 метри.

Рис. 4. Амфітеатр «Луна».

Поряд, неподалік від декоративного ставу, було влаштовано «Джерело «Рай», біля якого господарі та гості парку мали змогу вгамовувати спрагу (рис. 5). До романтичних споруд парку «Олександрія» слід віднести також Молочарню, Будиночок з кори та Дзеркальний павільйон «Люстхауз», Могилу коня (рис. 6) тощо.

Рис. 5. «Джерело «Рай».

Рис. 6. Могила коня.

Особливо добре риси Романтизму в парку «Олександрія» відображено в створенні споруд та спеціальних меморіальних композицій, присвячених близьким для серця господарки особам та подіям. Такі меморіально-емблематичні риси, в першу чергу, чітко видно в композиції, створеній на честь Великого князя Г.О. Потьомкіна-Таврійського, рідного дядька графині, який відіграв в житті О. Браницької надзвичайно важливу роль. Віддаючи шану князю, О. Браницька вирішує після смерті Г. Потьомкіна створити в «Олександрії» на честь останнього мавзолей. Зберігся проект цього мавзолею, виконаний відомим російським архітектором І. Старовим (рис. 7). З невідомих причин будівництво мавзолею не відбулося, натомість в парку «Олександрія» господарка створила на честь Г. Потьомкіна Дружній сад, окрасою якого був павільйон «Ротонда» з встановленим всередині мармуровим бюстом князя (рис. 8).

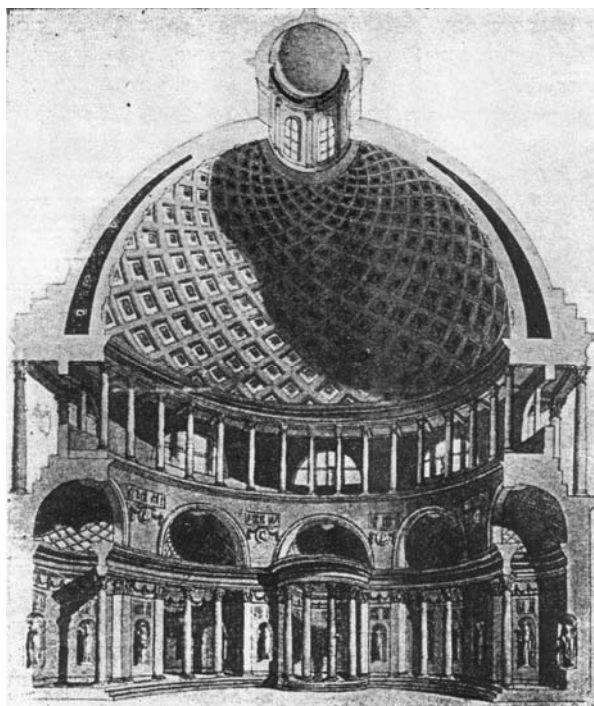

Рис. 7. Проект мавзолею на честь Великого князя Г.О. Потьомкіна-Таврійського.

Рис. 8. Павільйон «Ротонда».

До меморіальних композицій парку «Олександрія» належить і «Шолом Багратіона». Петро Іванович Багратіон, князь, герой Вітчизняної війни 1812 року, був близьким другом сім'ї Браницьких. Він був одружений на Катерині Скавронській – внучатій племінниці князя Г. Потьомкіна, якій графиня Олександра Браницька була рідною тіткою. П. Багратіон неодноразово гостював у Браницьких і в один зі своїх приїздів подарував господарям свій військовий шолом. Загинув П. Багратіон в 1812 році, внаслідок важкого поранення під Бородіно. На згадку про цю видатну людину в «Олександрії» була встановлена колона, яку прикрашав шолом Багратіона. Поруч, над глибоким ярмом височів чудернацької форми пішохідний міст. Місце це було одним з улюблених і часто відвідувалося гостями парку (рис. 9).

Рис. 9. Колона з шоломом Багратіона.

На честь відвідування у 1816 та 1817 роках Білоцерківської резиденції графів Браницьких Імператором Олександром I в парку «Олександрія» було влаштовано композицію «Царський сад». На тому місці, де Імператор пив чай і спостерігав ілюмінацію, згодом було встановлено бронзовий бюст на гранітному п'єдесталі з бронзовою дошкою, на якій в лавровому вінку викарбовано зворушливий напис: «Воспоминания радости и печали» (рис. 10).

Рис. 10. Бронзовий бюст Олександра I.

У Царському саду імператор Олександр I посадив модрину, а Микола I та його дружина Олександра Федорівна – сім американських лип і ясенів. Кожне дерево було обнесене чавунною решіткою, на якій, під короною, мідна дошка з написом, ким і коли посаджено дерево. Поблизу цих заповітних дерев альтанка з граба, за планом, надісланим з Павловська імператрицею Марією Федорівною [3].

Найбільш численними романтичними композиціями в «Олександрії» є такі, що присвячені князю М.С. Воронцову – зятю графині О.Б. Браницької, видатній особистості Російської імперії, відомому полководцю і адміністратору. Першою присвяченою Воронцову парковою композицією була статуя "Гладіатор", встановлена між 1819-1822 рр., на постаменті якої викарбувано напис французькою: «Dedié au Michel Woronzow» (рис. 11).

Рис. 11. Статуя "Гладіатор".

Під час російсько-турецької війни 1828-1829 рр. граф М.С. Воронцов командував облогою та штурмом болгарської фортеці Варна, за що був нагороджений Імператором золотою шпагою з діамантами і написом: «За взятіє Варны». Ця подія була втілена в кількох меморіальних композиціях "Олександрії". Вихідним пунктом циклу Воронцова стала композиція, яка розташовувалася в Припалацовій частині резиденції. Йдеться про композицію «Варна», поруч з Літнім палацом і напроти монаршого павільйону. На штучному острівці, що омивається водою, був створений невеликий сад, який отримав назву сад «Варна». На високій кам'яній брилі сидить болгарська дівчина, засмучена тим, що розбила глечик з водою, який несла російським солдатам (рис. 12).

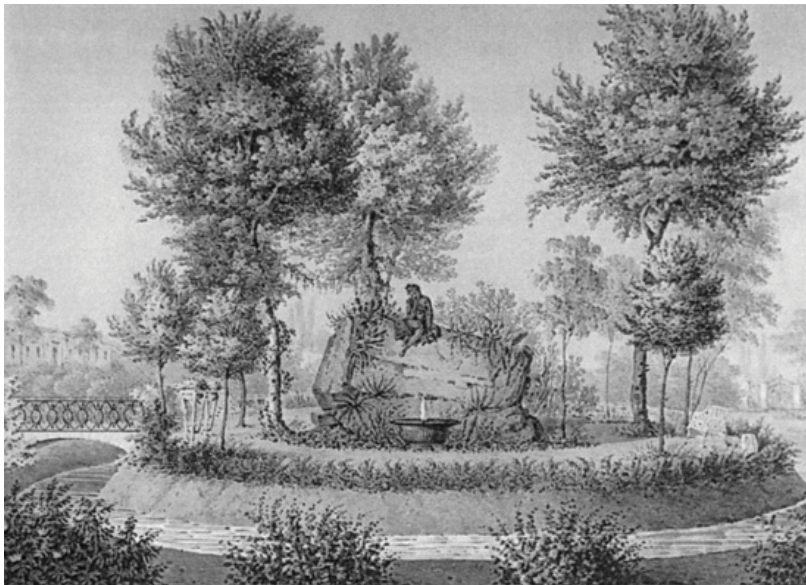

Рис. 12. Сад «Варна».

Графу Воронцову і подіям пов'язаним з російсько-турецькою війною 1828-1829 рр., присвячена в «Олександрії» ще одна цікава композиція – «Турецький будиночок» (рис. 13). Споруда знаменита тим, що при будівництві в її стіни було вмуровано 2 мармурові плити з написами давньотурецькою мовою. Ці плити, привезені з Болгарії, перебували на стінах фортеці «Варна» і прославляли велич шаха Махмуда Хан Газі. Після того як російські війська підкорили цю, як здавалося неприступну фортецю, граф Воронцов демонтував ці плити і привіз як трофей і подарував їх своїй тещі – графині О. Браницькій.

Рис. 13. «Турецький будиночок».

Висновки. Проаналізувавши особливості стилю забудови парку «Олександрія» необхідно зробити висновок про те, що він створювався під впливом традицій російського садово-паркового мистецтва, яке свого найбільшого розвитку досягло в композиціях Царськосільського та Павлівського парків під С.-Петербургом. Основні композиції парку присвячені видатним російським особам: Катерині II, Г. Потьомкіну, М.С. Воронцову, П.І. Багратіону та мають меморіально-емблематичний характер. Ці та інші композиції виконані в стилі характерному для епохи Романтизму. Парк «Олександрія» є одним з небагатьох пейзажних парків України, в якому так чітко відображені різнопланові романтичні мотиви. Важливим є те, що більшість історичних паркових композицій тут добре збереглися до сьогодні, що є винятком, адже подібні об'єкти садово-паркового мистецтва вже майже не збереглися не тільки на Україні, але і в Європі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базилевская Н.А. Из истории декоративного садоводства и цветоводства в России / Н.А. Базилевская // Тр. института истории естествознания и техники, 1958.– 24.– Вып. 5. – С. 101-150.
2. Боговая И.О. Ландшафтное искусство / И.О. Боговая, Л.М. Фирсова. – М.: Агропромиздат, 1988. – 222 с.
3. Галкін С.І. Структура та символіка старовинного парку «Олександрія» в білоцерківській резиденції графів Браницьких / С.І. Галкін, О.Л. Гурковська, Є.А. Чернецький. – Біла Церква: Вид. О.В. Пшонківський, 2007. – 96 с.: іл.
4. Кохно М.А. Історія інтродукції деревних рослин на Україні / М.А. Кохно. – К.: Фітосоціоцентр, 2007. – 65 с.
5. Липа А.А. Интродукция и акклиматизация древесных растений на Украине / А.А. Липа. – К.: Вища школа, 1978. – 112 с.
6. Лихачев Д.С. Поэзия садов. К семантике садово-парковых стилей сад как текст / Д.С. Лихачев. – С.-Петербург: Наука, 1991. – 371 с.
7. Развитие биологии на Украине / Под ред. К.М. Ситника. – К.: Наук. думка, 1984. – 416 с.
8. Чернецький Є. Браницькі / Є.Чернецький. – Біла Церква: Вид. О.В. Пшонківський, 2011. – 731 с.

Особенности романтизма в композиции дендрологического парка «Александрия» НАНУ

С.И. Галкин

Исследовано стилевые особенности и историю создания главных архитектурно-планировочных композиций дендрологического парка «Александрия» НАНУ. Приведены конкретные примеры символов, тем, мотивов, характерных для парков эпохи Романтизма.

Ключевые слова: стилевые особенности, романтизм, пейзажный парк, парковые сооружения, парковые композиции.

Features of Romanticism in the composition of dendrology park "Alexandria" NASU

S. Galkin

Investigated the stylistic features and the history of the major architectural and planning composition dendrology park "Alexandria" National Academy of Sciences. Specific examples of characters, themes, motifs, typical for the era of Romanticism parks are resalted.

Key words: stylistic features, romantic, landscaped park, park facilities, park composition.